

Клімова Галина Павлівна

Доктор філософських наук, професор
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті досліджено специфіку забезпечення якості вищої освіти в умовах сучасного інформаційного суспільства. Проаналізовано значний масив джерел щодо зазначеної проблематики. Зроблено висновок, що система вищої освіти України мусить йти шляхом взаємного наближення власних напрацювань та новітнього європейського досвіду в питанні забезпечення якості вищої освіти в умовах інформаційного суспільства. Ключові слова: вища освіта, якість, класифікація, інформаційне суспільство, розвиток, Європа.

Проблема забезпечення якості вищої освіти вже тривалий час є однією з центральних у світовому освітньому дискурсі. У сучасному інформаційному суспільстві вона декларується як найважливіший орієнтир глобальної політики у сфері вищої школи [1; 2; 3, с. 8-40]. Тому не випадково у Римському комюніке (19 листопада 2020 р.) йдеться, що *забезпечення якості* є ключовим у розвитку взаємної довіри, підвищенні мобільності та справедливого визнання кваліфікацій і періодів навчання в усьому Європейському просторі вищої освіти [4].

Забезпечення якості вищої освіти на сьогодні є надзвичайно гострим питанням для багатьох країн. Це пов'язано насамперед з переходом від елітарної до масової вищої освіти, активним впровадженням в навчальний процес сучасних інформаційних технологій дистанційного навчання, необхідністю забезпечення конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти в умовах глобалізованого ринку праці та академічної мобільності тощо.

В Україні проблема забезпечення якості вищої освіти набуває особливої значущості. Про це свідчать державні програми розвитку вищої освіти, в тому числі Закон «Про вищу освіту», в якому вперше з'являється окремий розділ, що присвячується проблемам забезпечення якості вищої освіти, а також численні публікації з цього питання (В. Андрущенко, І. Бех, В. Бугров, В. Ковтунець, К. Гнезділова, О. Демченко, С. Домбровський, В. Зінченко, М. Кисіль, К. Корсак, О. Левченко, В. Луговий, П. Саух, Ж. Таланова, І. Талізїна, А. Токман, М. Степко, Є. Шульгін, С. Цимбалюк, Я. Яхніна та ін.).

Перша спроба концептуалізації проблеми якості вищої освіти належить розробникам Всесвітньої декларації про вищу освіту для XXI століття, ухваленої у жовтні 1998 р. за ініціативою ЮНЕСКО. У цьому документі якість вищої освіти постанала як багатовимірною стратегією, що охоплює всі її функції та види діяльності: навчальні програми, наукові дослідження і стипендії, укомплектування кадрами, студентів, будівлі, матеріально-технічну базу, обладнання, роботу на благо суспільства й академічне середовище.

Підвищення якості пропонувалося досягти шляхом узгодження внутрішнього самооцінювання ЗВО із зовнішнім експертним оцінюванням, врахування реалій та умов організації освітнього процесу, залучення до інституційного оцінювання зацікавлених сторін [5].

У сучасних наукових дослідженнях представлені різноманітні інтерпретації поняття «якість вищої освіти».

Так, у зарубіжній науковій літературі останнім часом спостерігається тенденція до побудови багатовимірних моделей якості вищої освіти, де різним вимірам відповідають різні наукові підходи до розкриття змісту цього поняття. Зокрема, популярною є загальна модель Л. Харвії і Д. Гріна, згідно з якою вирізняють п'ять аспектів поняття якості вищої освіти: виключність (прагнення бути кращим за інших); досконалість або стабільність, придатність до певних цілей (відповідність вимогам клієнтів, потребам або бажанням), співвідношення з ціною (можливість та термін повернення інвестицій у вищу освіту) [6, с. 12]. Близькою до їх підходу є модель Ж. Перрі, який додатково виокремлює якість вищої освіти як атрибут, що характеризує постійний розвиток [7, с. 108].

Усе більшого поширення в управлінні якістю вищої освіти набуває модель досконалості Європейської організації менеджменту якості (EFQM Excellence Model) [8, с. 2]. Вона базується на дев'яти показниках. П'ять з них (лідерство, управління персоналом, політика і стратегія, забезпечення ресурсами та ефективність їх використання, технологічні процеси) характеризують якість вищої освіти як можливості, що відображають діяльність установи, а інші чотири (задоволення співробітників, споживачів, вплив на зовнішнє середовище, реалізація потенційних можливостей) – результати, зумовлені можливостями, та зворотний зв'язок від результатів, спрямований на покращення можливостей.

У межах проекту UNESCO-CEPES «Стратегічні показники вищої освіти в XXI століття» відображені основні підходи до визначення якості вищої освіти, серед яких є наступні:

1. Якість вищої освіти як зверхність (високий рівень складності програми, процедур тестування студентів, імідж ЗВО не тільки на національному, але й на міжнародному рівнях);

2. Якість як відповідність поставленим цілям (відповідність загальноприйнятим стандартам, визначених акредитаційним органом, з акцентом на досягнуті результати освітнього процесу або освітньої програми);

3. Якість як задоволення споживача (виправдання очікувань споживачів – студентів, батьків, суспільства в цілому та інших зацікавлених сторін);

4. Якість як синонім покращення (процес, спрямований на постійне вдосконалення, розвиток відповідальності ЗВО за краще використання його інституційної автономії та свободи).

Якщо звернутися до вітчизняної наукової літератури, то треба зауважити, що в ній поняття «якість вищої освіти» визначається як: 1) соціальний інститут, 2) педагогічний процес; 3) суспільний процес; 4) процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії, 5) загально цивілізаційний феномен, 6) соціокультурна система та ін. [9, с. 52-54; 10, с. 90; 11, с. 27; 12, с. 57; 13, с. 36-38].

На наш погляд, при визначенні поняття «якість вищої освіти» слід спиратися на три основні підходи, які знайшли відображення в сучасній соціально-філософській думки: об'єктивістський, релятивістський та компетентністний.

Відповідно до першого підходу аналіз якості вищої освіти здійснюється на підставі розгляду як вхідних параметрів освітньої системи ЗВО (професійного рівня викладачів, рівня матеріально-технічного забезпечення, рівня знань студентів на початковому етапі навчання тощо), та і вихідних (рейтингу випускників, можливості працевлаштування тощо).

Релятивістський підхід спирається на досягнення цілей навчання. Виявляється, наскільки рівень навчальних досягнень здобувачів вищої освіти відповідає запланованому результату у вигляді вимог освітніх стандартів.

Компетентністний підхід орієнтований на вдосконалення якості освітнього процесу в поточний період. При оцінюванні якості вищої освіти розглядають творчу пізнавальну активність студентів, рівень сформованих у них компетентностей [14, с. 81].

Слід підкреслити, що в системі якості вищої освіти дослідники виділяють різні елементи. Так, І. Анненкова виначає такі елементи, як: якість потенціалу вищої освіти, якість процесу вищої освіти і якість результату вищої освіти. На її думку, якість потенціалу вищої освіти виражається в таких характеристиках як якість освітнього стандарту, якість освітніх програм, якість матеріально-технічної та інформаційно-методичної бази, якість науково-педагогічних кадрів, якість викладання (освітнього процесу, педагогічної діяльності), якість наукових досліджень, якість підготовки абітурієнтів і здобувачів вищої освіти, якість виховання тощо).

Якість процесу вищої освіти – це якість освітньої діяльності, якість технології освіти, використання активних форм навчання, контролю освітнього процесу, якість мотивації викладацького складу на творчість і ефективність педагогічної роботи, якість ставлення здобувачів вищої освіти до навчання, інтенсивність освітнього процесу, методи презентації знань.

Якість вищої освіти характеризує також результат освітньої діяльності: усвідомлення професіоналізму, розпізнання і реалізація індивідуальних здібностей та особливостей, задоволення вимог споживачів, працевлаштування, кар'єра і зарплатня, оволодіння методологією самоосвіти, наявність гарантії застосування отриманих знань і практичних навичок із вигодою для здобувачів вищої освіти [15].

А. Василюк, М. Дей, В. Базелюк та інші. при характеристиці якості вищої освіти виділяють наступні показники: якість змісту освіти; рівень результатів освіти (освіченості особистості); якість освітніх технологій (методів навчання і виховання). При цьому беруться до уваги такі показники, як: характер цілей освіти; якість умов їх досягнення (матеріально-технічних, методичних, інформаційних, організаційних, соціально-побутових); рівень кваліфікації викладацького складу; якість освітніх програм; рівень розвитку (або підготовленості) абітурієнтів і студентів; корпоративна етика і культура навчального закладу; імідж ЗВО, що забезпечує привабливість своїх випускників на ринку праці; якість управління навчальним закладом [16, с. 162-163].

Найважливіше значення для дослідження проблеми забезпечення якості вищої освіти має те, що її розгляд повинен здійснюватися в контексті Болонського процесу. Україна, перебуваючи членом Болонського процесу, учасником якого вона стала в 2005 р., взяла на себе зобов'язання проводити роботу з приведення якості національної освіти у відповідність до європейських стандартів та узгодження нормативно-правових змін у системі вищої освіти згідно зі стандартами і рекомендаціями Європейського простору вищої освіти [17, с. 205-209].

Першими європейськими країнами, що розпочали процес із забезпечення якості вищої освіти, були Велика Британія, Франція і Нідерланди. Вони почали проводити формальну оцінку якості вищої освіти з

1985 р. (при тому, що в політехнічному секторі Великої Британії система зовнішньої оцінки якості існувала вже з кінця 1960-х рр.). Важливим поштовхом у поширенні практики забезпечення якості вищої освіти в Європі став пілотний проект Європейського Союзу, що був реалізований в 1994-1995 рр. Агентство з забезпечення якості освіти Фландрії, Голландії і Німеччини в 1999 р. розробили методику оцінки якості вищої освіти в галузі фізики, пізніше реформовану в університетах усіма агентствами, що співробітничали одне з одним. Болонська декларація надала старт підтримці даної інновації з боку інститутів Європейського Союзу.

2004 року Європейська комісія запропонувала «п'ять кроків для забезпечення якості». Вони включають в себе: 1) створення всіма інститутами вищої освіти внутрішніх систем забезпечення якості; 2) поява незалежних акредитаційних агентств з питань забезпечення якості; 3) включення національних агентств в європейський реєстр акредитаційних агентств з забезпечення якості і визначення умов реєстрації; 4) можливість для інститутів вищої освіти обирати з реєстру агентство, яке відповідає його профілю і потребам; 5) прийняття результатів оцінки агентств офіційного реєстру як основи для рішень з ліцензування і фінансування, включаючи право на гранти для студентів.

Вимоги Болонської згоди до систем забезпечення якості освіти визначені «Стандартами і рекомендаціями для забезпечення якості вищої освіти в європейському просторі» (ESG), які розроблені в 2005 р. Європейської асоціацією забезпечення якості вищої освіти (ENQA) разом з Європейською Асоціацією університетів (EUA), Європейською Асоціацією вищих навчальних закладів, що не є університетами (EURASHE), та Європейським студентським міжнародним бюро (ESIB), які утворили групу E4, розробили узгоджені стандарти, процедури та рекомендації із забезпечення якості освіти. Розроблені стандарти і рекомендації (ESG) – були схвалені на конференції в Бергені у 2005 року.

Даний документ вміщує в собі такі рекомендації:

- розробити європейські стандарти з внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості, а також стандарти для агентств з зовнішнього забезпечення якості;
- проводити кожні п'ять років циклічну оцінку європейських агентств з забезпечення якості;
- зробити акцент на субсідарності, при цьому по можливості проводити оцінку всередині країни;
- скласти Європейський реєстр агентств з забезпечення якості;
- створити Європейський консультативний форум з забезпечення якості вищої освіти.

Розроблені стандарти і рекомендації (ESG) були схвалені на конференції в Бергені у 2005 року [18].

На ювілейній зустрічі міністрів, що відповідають за вищу освіту європейських країн-учасниць Болонського процесу, 11 березня 2010 року в Будапешті були презентовані принципи розвитку систем гарантій якості освіти, серед яких найважливішими є наступні:

- вищі навчальні заклади несуть основну відповідальність за якість вищої освіти;
- усі форми і процедури гарантій якості повинні бути зорієнтовані на подальшому вдосконаленні якості освіти;
- усі учасники освітнього процесу і особливо студенти приймають участь в процедурах і роботі органів гарантій якості;
- агентства гарантій якості є незалежними тощо.

4 березня 2008 року в Брюсселі було створено Європейський реєстр забезпечення якості (EQAR), засновником якого стала група E4. Головною умовою включення до реєстру є відповідність ESG та ряд інших критеріїв, визначених у доповіді групи E4 на конференції у Лондоні 2007 року. Метою діяльності EQAR є забезпечення прозорості і доступної інформації про надійні агенції із забезпечення якості освіти, що працюють в Європі, а також сприяння мобільності студентів та підвищення довіри до вищих навчальних закладів.

На Єреванській конференції (2015 р.) було оновлено і ухвалено нова редакція Стандартів та рекомендацій щодо забезпечення якості у ЄПВО (ESG-2015) [19], у якій було зауважено, що завдання забезпечення якості вищої освіти є багатоплановим і включає:

- наявність необхідних ресурсів (кадрових, фінансових, матеріальних, інформаційних, наукових, навчально-методичних тощо);
- організацію навчального процесу, яка найбільш адекватно відповідає сучасним тенденціям розвитку національної та світової економіки та освіти;
- контроль освітньої діяльності ЗВО та якості підготовки фахівців на всіх етапах навчання та на всіх рівнях: рівні ЗВО, державному та міжнародному (європейському) рівнях.

Крім того, були визначені особливості сучасних критеріїв оцінювання якості освіти, які припускають свободу для університетів у формуванні учбових планів; особливу увагу до якості підготовки фахівців; необхідність постійного вдосконалення освітніх програм з метою підвищення їх якості; стимулювання інновацій в освітніх стандартах тощо.

За останній час було ухвалено ще низку важливих документів з забезпечення якості вищої освіти. Зокрема, це Паризьке комюніке чергової конференції міністрів [20], новий Порядок денний ЄС щодо вищої

освіти [21], нова редакція QF-EHEA [22] та ін. У них було зауважено, що найближчим часом розвиток європейського простору вищої освіти буде спрямований на посилення фундаментальних цінностей вищої освіти, що базуються на академічній свободі, інституційній автономії, залученні персоналу і студентів до прийняття рішень на всіх рівнях, сприянні міжнародному взаєморозумінню, усвідомленні етичних питань, посиленні соціальної відповідальності і справедливого доступу до навчання. Крім того, вітатимуться багатопланове партнерство та взаємодія закладів вищої освіти із суспільством у різних сферах, збільшення соціальної та громадянської ролі вищої освіти. Деякими з нових трендів з забезпечення якості вищої освіти є:

- заохочення до розвитку освітніх програм, що поєднують цифрові та інші підходи до навчання, у тому числі онлайн-ових програм і програм змішаного навчання, використовують навчання з неповною зайнятістю та модульні можливості;

- створення механізмів, які надаватимуть можливість враховувати якість викладання в академічній кар'єрі;

- визнання кваліфікацій біженців, переміщених осіб та інших осіб з подібними статусами;

- цифровізація додатків до дипломів, а також обміну даними стосовно студентів з урахуванням законодавства про захист даних для забезпечення їх мобільності;

- створення знизу вгору мереж закладів вищої освіти на регіональному і міжнародному рівнях для забезпечення кращої взаємодії між навчанням, викладанням, дослідженнями та інноваціями.

19 листопада 2020 року держави-учасниці Болонського процесу ухвалили Римське міністерське комюніке щодо розвитку вищої освіти до 2030 року, в якому європейський простір вищої освіти розглядається як місце, де студенти, співробітники та випускники університетів можуть вільно пересуватися для навчання, викладання та досліджень.

Найважливішою ознакою ЄПВО є якісна вища освіта. Тому заклади вищої освіти в межах європейського простору вищої освіти повинні підготувати студентів до того, щоб вони стали активними, критичними та відповідальними громадянами, пропонувати можливості навчання протягом усього життя, підтримувати міцну культуру академічної та наукової доброчесності.

З метою досягнення цілей сталого розвитку та забезпечення якості вищої освіти сторони Комюніке зобов'язуються до 2030 року створити інклюзивний, інноваційний і взаємопов'язаний ЄПВО:

- інклюзивний – оскільки кожен студент матиме рівний доступ до вищої освіти й повну підтримку в завершенні навчання та підготовки;

- інноваційний – оскільки він запровадить нові та більш узгоджені методи навчання, викладання й оцінювання, які будуть тісно пов'язані з дослідженнями;

- взаємозв'язаний – оскільки спільні рамки та інструменти будуть і надалі підтримувати та посилювати міжнародну співпрацю й реформи, обмін знаннями та мобільність співробітників і студентів університетів [4].

За основу оцінки якості вищої освіти для країн-учасниць Болонської угоди взято три групи стандартів: 1) стандарти для внутрішнього гарантування якості освіти; 2) стандарти для зовнішнього гарантування якості освіти; 3) європейські стандарти для зовнішніх агентств з гарантування якості освіти.

З метою досягнення об'єктивності процедури забезпечення якості європейської вищої освіти створюються незалежні структури – Національні агентства із забезпечення якості вищої освіти тощо. Незалежність цієї структури повинна бути підтверджена офіційними документами.

У останні роки значно зросло міжнародне співробітництво між європейськими агентствами із забезпечення якості вищої освіти. Воно включає такі форми, як залучення іноземних фахівців з окремих дисциплін у процес оцінки якості вищої освіти або включення їх до складу комісій з акредитації; включення іноземних колег або експертів в орган управління або керівний комітет агентства тієї чи іншої країни; використання існуючих міжнародних стандартів й критеріїв при оцінці й акредитації й використання розроблених на міжнародному рівні показників рівня навченості для ступенів бакалавра та магістра. Згодом національні критерії кваліфікації повинні будуть злитися в єдину структуру вимог кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, які формуються на основі загального розуміння результатів навчання й компетентностей, які отримуються здобувачами вищої освіти.

В Європейському просторі вищої освіти існує низка організацій й структур, які займаються забезпеченням якості вищої освіти: Рада Європи; агентства Європейського Союзу (Агентство з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури, Європейський центр розвитку професійної освіти та Європейська навчальна фундація); Міжнародна асоціація президентів університетів (МАПУ); Європейська Асоціація вищих навчальних закладів (ЄАВНЗ); Європейська Асоціація університетів (ЕАУ); Європейське студентське бюро (ЄСМБ); Міжнародна мережа агенцій із забезпечення якості вищої освіти (ММАЗЯ); європейська мережа із забезпечення якості вищої освіти (ЄМЗЯ); Європейський консорціум акредитацій (ЄКА); Транснаціональний європейський проект оцінювання (ТЕПО); Центральна- і Східноєвропейська

мережа із забезпечення якості вищої освіти (ЦСЕМЗЯВО); Скандинавська мережа із забезпечення якості вищої освіти (СМЗЯВО) та інші.

Реалізація європейських стандартів і рекомендацій з забезпечення якості вищої освіти знаходить імплементацію в діяльності вищої школи України.

Система забезпечення ЗВО якості вищої освіти в Україні почала активно впроваджуватись з початком діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. До цього ж заклади вищої освіти керувалися власним досвідом та бенчмаркінгом кращих освітніх практик.

Основними завданнями Агентства є надавати експертну та організаційну підтримку закладам вищої освіти, Міністерству освіти і науки України, іншим міністерствам і суспільству, а також брати участь у міжнародній діяльності із забезпечення якості та співпраці стосовно оцінювання. Закон України «Про вищу освіту» визначає, що Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти співпрацює з національними та міжнародними інституціями у сфері вищої освіти, зокрема з тими, основним напрямом діяльності яких є забезпечення якості вищої освіти та акредитація [23].

З метою забезпечення якості вищої освіти Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти на виконання п. 1 статті 18 Закону України «Про вищу освіту» розробило Положення «Про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти», яке затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2019 року №977 і зареєстровано в Міністерстві юстиції України 08 серпня 2019 р. за №88033851.

Це Положення визначає основні засади та порядок проведення акредитації освітніх програм на відміну від існуючої практики і процедур акредитації спеціальностей.

Представлена модель акредитації освітніх програм пропонує десять критеріїв оцінювання освітніх програм, наближені до Європейських стандартів і рекомендацій із забезпечення якості вищої освіти, серед яких: проектування та цілі освітньої програми; структура та зміст освітньої програми; доступ до освітньої програми та визнання результатів навчання; навчання і викладання за освітньою програмою; контрольні заходи, оцінювання здобувачів та академічна доброчесність; людські ресурси; освітнє середовище та матеріальні ресурси; внутрішнє забезпечення якості освітньої програми; прозорість та публічність; навчання через дослідження.

В цілому дане Положення визначає механізми акредитації освітніх програм як інструменту забезпечення якості вищої освіти в Україні.

Ефективними інструментами забезпечення якості вищої освіти України слугують європейські та національні рамки кваліфікацій, зокрема Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (РК ЄПВО, 2005), Міжнародний проект європейської комісії «Гармонізація освітніх структур в Європі» (TUNING Project, 2006), Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (ЄРК НВЖ, 2003), Національна рамка кваліфікацій (НРК, 2011), Міжнародна стандартна класифікація освіти (ISCED, 2013), а також імплементація систем внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти відповідно до стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості у Європейському просторі вищої освіти.

Необхідно взяти до уваги, що європейська освітня спільнота сьогодні сходиться на думці, що в умовах інформаційного суспільства немає і не може бути єдиної інтернаціональної системи забезпечення гарантії якості вищої освіти. Кожна країна вирішує це питання з врахуванням особливостей національної системи вищої освіти. Але Україна не повинна в цьому питанні обходити світовий та загальноєвропейський досвід, а найшвидше об'єднатися з існуючими інституціями. Система вищої освіти України мусить іти шляхом взаємного наближення власних напрацювань та новітнього європейського досвіду в питанні забезпечення якості вищої освіти в умовах інформаційного суспільства. Це дозволить забезпечити конкурентоспроможність випускників українських закладів вищої освіти, реально наблизити якість вищої освіти України до рівня провідних європейських ЗВО і повноцінно увійти до Європейського простору вищої освіти.

Джерела

1. Клімова Г. П. Освіта як феномен цивілізації. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». – Харків: Б.в., 1997. – 39 с.
2. Клімова Г. П. Образование в контексте цивилизационного развития: монография. – Харків: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 248 с.
3. Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні: монографія / кол. авт.: Г. П. Клімова, С. М. Іванов, Л. С. Шевченко та ін.; за ред. Ю. С. Атаманової, Г. П. Клімової. – Харків: Право, 2015. – 450 с.
4. The Rome Communiqué of the Regular Conference of Ministers. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf
5. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры. URL: <http://www.sde.ru/files/t/pdf/5.pdf>.
6. Harvey L, Green D. (1993) Defining quality. Assessment and Evaluation in Higher Education. 1993. – V. 18(1). – P. 9-34.
7. Parri J. Quality in Higher Education. Management. 2006. – № 2(11). – P. 107-111.
8. The EFQM Excellence Model, accessed at. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ddexcellence.com/About%20Excellence/Model.git> on 6 August 2009.
9. Степенко Г. В., Корсак К. В. Теоретичні і практичні аспекти забезпечення якості професійної освіти у країнах Європи / Стан і проблеми розвитку профтехосвіти у розвинутих країнах. Т.3. Київ: Інститут систем. досліджень, 1999. – С. 51-62.

10. Кучма Р. Сучасні системи управління якістю вищої освіти в контексті вимог Болонського процесу. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. 2010. – Випуск 94-96. – С. 87-93.
11. Токман А., Распошнюк І. Сутність і структура поняття «якість освіти у ВНЗ» у педагогічній літературі. Освіта на Луганщині. 2013. – № 1. – С. 25-29.
12. Зайчук В. Управління якістю освіти як складова державної освітньої політики. Педагогіка і психологія. 2009. – № 1. – С. 56-78.
13. Клімова Г. П. Інтерпретація поняття «якість вищої освіти»: соціолого-філософська рефлексія. Вісник національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Сер. Філософія 2016. – № 3. – С. 34-44.
14. Клімова Г. П. Якість вищої освіти України в контексті Болонського процесу. Право та інновації. 2014. с. №1-2. – С. 80-87.
15. Анненкова І. П. Критерії і показники якості освіти у ВНЗ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/1.pdf.
16. Якість вищої освіти: теорія і практика: навчально-методичний посібник / за наук. ред. А. Василюк, М. Дей; кол. авторів: А. Василюк, М. Дей, В. Базелюк (та ін.); НАПН України, Університет менеджменту освіти. – Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. – 176 с.
17. Клімова Г. П. Якість вищої освіти: європейський вимір. Вісник національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Сер. Філософія. 2016. – № 1. – С. 203-211.
18. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти / ухвалені на Міністерській конференції у 2005 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart EPVO.pdf>
19. 19. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти / ухвалені на Міністерській конференції 14-15 травня 2015 року, м. Єреван. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.enqa.eu/indirme/esg>
20. Paris Communiqué. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2018_Paris/77/1/EHEA_Paris2018_Communique_final_952771.pdf.
21. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions on a renewed EU agenda for higher education. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0247&from=DA>.
22. The Framework of Qualifications of the European Higher Education Area. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2018_Paris/77/8/EHEAParis2018_Communique_AppendixIII_952778.pdf.
23. Закон України «Про вищу освіту». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

Полякова Юліана Юрїївна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОГО ТЕАТРУ «СОЛОВЦОВ» НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена видавничій діяльності дирекції київського театру «Соловцов». Проаналізовано видання серій «Искусство театра» та «Серия спектаклей-лекций». Досліджено спробу театру впливати на глядача за допомогою книг та лекцій перед виставами. Ключові слова: театр «Соловцов», К. Марджанов, М. Попов, І. Дуван-Торцов, театральне життя, лекції, видавнича діяльність.

Як відомо, керівництво державних та приватних театрів Російської імперії, крім забезпечення роботи трупи, виконувало також інші функції, зокрема, займалося видавничою діяльністю. Театри випускали не тільки рекламну продукцію (афіші, квітки, програми спектаклів), але й книжки та періодичні видання наукового та просвітницького характеру. Досить згадати «Ежегодник императорских театров», що виходив у 1892-1915 рр. за сприяння Дирекції імператорських театрів. Цей збірник досі є одним із найважливіших джерел з історії російського театру.

Зауважимо, що деякі дирекції приватних антреприз також видавали книги, спрямовані на виховання глядачів та освіти акторів. Але цей бік їхньої діяльності досі майже не досліджений. Якщо «Ежегодник императорских театров» проаналізував, зокрема, Д. Корольов у своїй монографії «Очерки из истории издания и распространения театральной книги в России XIX – начала XX века» [6], то про видання, наприклад, київського театру «Соловцов» не згадує ніхто з театрознавців та книгознавців, навіть М. Городиський у своїй монографії «Київський театр «Соловцов»» (Київ, 1961).

Тим часом, дирекція київського театру «Соловцов» також намагалася виховувати провінційну публіку, випускаючи невеликі книги з різних питань сценічної діяльності.

Як відомо, театр «Соловцов» був заснований у 1891 р. як товариство драматичних акторів. Його очолювали відомий актор та драматург М. Соловцов, актори Є. Неделін, Т. Чужбінов і М. Песоцький. У 1893 р. театральна трупа перетворилася на антрепризу Соловцова, який керував нею до кінця свого життя. Саме цей театр став першим постійним російським драматичним театром у Києві. У 1898 р. для нього навіть було побудовано нове приміщення (зараз в ньому працює Київський театр ім. І. Франка). Постійний акторський склад, сумлінна праця режисерів, ретельна підготовка вистав, вдало підібраний репертуар зробили його одним із найкращих провінційних театрів Росії. Після смерті М. Соловцова у 1902-1905 рр. антреприза перейшла до його вдови, актриси М. Глебової. А у 1906-1911 та у 1917-1919 рр. антрепренером театру «Соловцов» був відомий актор і режисер І. Дуван-Торцов. Пізніше, з березня 1919 р., у приміщенні театру «Соловцов» почав працювати Другий театр Української Радянської Республіки.

Видавнича діяльність театру «Соловцов» пов'язана саме з тим періодом, коли його дирекцію очолював І. Дуван-Торцов. Ісак Езрович Дуван-Торцов (справжнє прізвище Дуван, 1873-1939) – відомий в ті часи актор, режисер і театральний діяч. Він у 1896 р. закінчив юридичний факультет Університету св. Володимира у Києві, декілька років працював у суді. Але справжнім його покликанням став театр. Дуван-Торцов почав виступати в амплуа коміка-резонера, грав ролі Городничого, Подколесіна («Ревізор»,